

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és
Társadalomtudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori
Program

Bordás Bertalan

Táviratok Londonból

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Nagy-Britannia külpolitikája gróf
Andrássy Gyula kinevezésétől a berlini kongresszusig (1871–1878)

Doktori (PhD értekezés tézisei)

Témavezetők:

Dr. habil. Bebesi György PhD, c. egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem,
Dr. Schrek Katalin PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem

Pécs, 2024

I. A doktori értekezés tárgya, célkitűzései

Az 19. század utolsó évtizedeit meghatározó 1870–1871-es porosz–francia háború után, újabb válság következett be a nemzetközi kapcsolatok történetében, amely során a pentarchikus rendszer¹ nagyhatalmainak alkalma nyílt a fennálló status quo megváltoztatására. A korszak kezdetén a francia revansot elkerülni kívánó német kancellár, Otto von Bismarck, a keleti nagyhatalmakkal 1873-ban megkötött három császár szövetségében látta a frissen kivívott német egység megőrzésének garanciáját. Öt évvel később azonban brit támogatással az osztrák–magyar és német felek korábbi szövetségük, az Orosz Birodalom érdekeivel szemben léptek fel az 1878-as berlini kongresszuson. Az Osztrák–Magyar Monarchia különösen érdekelt volt ebben a diplomáciai fordulatban, hiszen a szláv mozgalmak a birodalom belső integritását és balkáni érdekeit is egyaránt veszélyeztették. A nagyhatalmi konstelláció gyökeres változásához az 1875–1878-as nagy keleti válság vezetett, mely a brit és orosz csaknem évszázados szembenállást is magában tartalmazó keleti kérdés egyik epizódjaként is értelmezhető, és amely számos kisebb diplomáciai tárgyalást, szövetségkeresést eredményezett a nagyhatalmak között. E szövetségkeresések közé sorolható, vagy alternatív szövetségi kapcsolatként jellemezhető az Osztrák–Magyar Monarchia és a Nagy-Britannia nemzetközi diplomáciai és informális kapcsolatai az 1871–1879 közti időszakban.

A Monarchia vezetői nem kizárólag az ázsiai és a földközi-tengeri kereskedelmi utak kapuórének szerepét betöltő Oszmán Birodalom felbomlásától tartottak. Amellett, hogy esélyt láttak a balkáni expanzióban arra, hogy kárpótolják a birodalmat a korábban elveszett észak-italiai tartományokért, a szláv egységmozgalomban és a déli határok mentén felemelkedő szláv kliensállamokban fenyegetést is láttak, mivel azok a Monarchia integritását veszélyeztették. Ferenc József császár és magyar király, valamint id. gróf Andrássy Gyula külügyminiszter, továbbá a bürokratikus és katonai körök viszont nem kötelezhették el teljesen magukat egy oroszellenes vagy éppen egy koncessziókban gondolkodó, oroszbarát politikai irányvonal mellett. A törökellenes, szlavofil politika a magyar közvélemény felháborodását vonta maga után, annak fordítottja pedig a három császár szövetségének felbomlásával fenyegetett, így a status quo-ra törekvő politika tűnt a legmegfelelőbbnek. A köztes megoldást az 1875-ös Andrássy-jegyzék jelenthette volna, amely hatástalanítani kívánta a szláv szolidaritás nevében meghirdetett orosz beavatkozást azzal, hogy széleskörű adminisztratív reformokat és

¹ Az öt nagyhatalom alatt értendő a Brit Birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia, az Orosz Birodalom, Franciaország, és az újonnan létrejövő Német Császárság. A rendszert az európai hatalmak „koncertjeként” is szokták jellemezni.

garanciákat ígért a balkáni keresztények számára. A tervre a nagyhatalmak vállaltak volna garanciát, anélkül, hogy veszélybe sodorták volna az Oszmán Birodalom balkáni területei feletti fennhatóságát. Miután e terv elbukott, az 1876-os konstantinápolyi konferencián a nagyhatalmaknak ismét alkalma nyílt a békés rendezésre, azonban ez a kísérlet ugyancsak kudarcot vallott. A török belpolitikai változások az orosz–török szembenállás kiéleződéséhez, háborúhoz (1877–1878) vezettek. A több hónapos konfliktus során végül az orosz haderő döntő vereséget mért Plevnánál az erődítményt védő oszmán seregre. A hadiesemények átmenetileg 1878. január 31-én, a megalázó drinápolyi fegyverszünettel értek véget. A San Stefanó-ban megkötött béke és rendezés sokkolta Ausztria–Magyarország döntéshozóit, akik igyekeztek felkészülni a különböző forgatókönyvekre. A konfliktus első két évében a Balkánon érdekelt Orosz Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia folytatták az együttműködést a reichstadi (1876) és a budapesti (1877) egyezmények formájában. A megállapodások folyamán a félszigetet nyugati és keleti érdekszférákra osztották a status quo felbomlása esetére. A békével azonban az orosz fél meglehetősen közel került az érdekszféra Törökországból történő egyoldalú kihatásához. Az orosz győzelmek arra sarkallták a kettős monarchia döntéshozóit, hogy a meglévő szövetségesek mellett keleti érdekeik biztosítása céljából olyan más nagyhatalmak felé is nyissanak, amelyekkel közös érdekekben osztoztak. Ekkor az Egyesült Királyság mutatkozott egyértelmű lehetőségként. Egy tengeri hatalom, amely már hosszú ideje támogatta az oroszok ellenében gyengülő Oszmán Birodalmat.

A doktori disszertáció fókuszában a nemzetközi történelem áll, célja a Nagy-Britannia és az Osztrák–Magyar Monarchia közötti kapcsolatok kiemelése, és annak felderítése, hogy a két ország külpolitikája hogyan alakult a nagy keleti válság során, valamint az azt megelőző években. A címadásban indokolt időintervallum a kapcsolatok szempontjából bír jelentőséggel, és szolgál praktikus célt: a porosz–francia háborút követően egyre intenzívebbé váltak a bilaterális tárgyalások, és az osztrák–magyar külügyminiszter, Andrássy Gyula hivatali idejére tehető az intenzívebb kapcsolattartás és szövetségkeresés időszaka. Az angol politikát illetően időhatárként ugyan egyértelműbb lenne a Disraeli-kormány megalakulását kijelölni, viszont a diplomáciai közeledésre már Andrássy hivatalba lépését követően, a Gladstone-kormány idején kísérletet tett a magyar arisztokrata. Záró dátumként a berlini kongresszus egyértelmű cezúrát jelent a korszak későbbi eseményei szempontjából, mivel a kongresszus közvetlen következményeként kialakuló szövetségek és stratégiák határozták meg a későbbi évtizedek nagyhatalmi politikáját. A doktori munka nemcsak új források bevonásával szeretné gazdagítani meglévő ismereteinket, hanem alternatívát kíván nyújtani a 19. század végét jellemző réalpolitika árnyalásával.

A doktori disszertációban továbbá nem kizárólag a pusztá kapcsolattörténet ábrázolása a kitűzött cél, hanem a külpolitikaelemzés (*Foreign Policy Analysis*) neoklasszikus realista irányzata által ihletett módszertan alkalmazása egy történelmi példán keresztül. A külpolitika elemzése egy olyan részletesebb megismerést lehetővé tévő, a politikatudomány és a nemzetközi kapcsolatok elméletének területéről ismert multidiszciplináris módszer, amely a történettudomány megismerési módszerét kiegészítve, az események előzetes kategóriák mentén történő vizsgálatára ad lehetőséget. A módszer a külpolitikát a rendszerszintű nemzetközi folyamatokon túl a vezető, az intézményes bürokrácia, az érdekcsoportok, valamint a közvélemény és média szerepén keresztül értelmezi – ezek ugyanis azok a szintek, amelyek aktorai befolyással bírnak az egyes államok külpolitikájára. Szükségessé válik tehát ebben az értelmezési keretben a vezetőket korlátozó tényezők elemzéséről, legyen szó a közvéleményről, az uralkodóról, illetve az állami kontrol egyéb szereplőiről, esetleg lobbicsoportokról, vagy egy adott ország bürokratáiról, nagyköveteiről. Egy adott állam külpolitikai döntéshozásának belső intézményei szintén idesorolhatók, hiszen ezekben a keretekben került sor a külpolitika gyakorlására.

A dolgozat feladata az említett megközelítés révén az Andrássy nevéhez fűződő külpolitika hitelesebb képének megrajzolása. Feltételezhető, hogy az Andrássyról alkotott kép nagyban torzult a korábbi történetírói munkák által. Wertheimer Ede és Lederer Béla Andrássy zsenialitásának képét akarták megalkotni, egyúttal pedig a Dóczi Lajos és Kónyi Manó által elkezdett kultuszépítést kívánták folytatni, óhatatlanul is kivonva a külpolitikai döntéshozás jelentős szereplőit az interpretációjukból. A kultuszépítésben résztvevő és ezekre a munkákra építő későbbi szerzők pedig torzították a kulcsfontosságú szerepben lévő, ám az állami gyakorlat és külpolitikai döntéshozás más szinterei által korlátolt magyar gróf ágenciáját és lehetőségeit. A dolgozatban elemzett angol forrásokból és más beszámolókból tehát egy alternatív Andrássy-kép rajzolódik ki előttünk, azontúl pedig egy olyan külpolitika látképe, melynek tevékeny részese az uralkodó, Ferenc József és a *Ballhausplatz* bürokráciájának megannyi személye. Ezen kívül a fenti szereplőkre hatást gyakorolt a birodalmi sajtó és média, illetve az azzal összefonódó közvélemény.

A dolgozat feladatai közé tartozik továbbá a brit külpolitikáról korábban alkotott kép árnyalása. A disszertáció abból a feltevésből indul ki, hogy a brit döntéshozók 1874-et követően nyitottak voltak a kontinentális politikát befolyásoló alternatív politika követésére, mivel felismerték országuk elszigeteltségét a kontinentális ügyekben. A mérvadónak számító munkák – beleértve Diószegi István monográfiáját – Bismarck Németországát a középpontba emelték, Nagy-Britannia politikáját pedig komolytalannak ítélték, mivel sok esetben

kizárólagosan a HHStA és Beust londoni nagyköveti jelentéseinek látószögéből vizsgálták az eseményeket. Az olyan munkák, melyek a brit dokumentumokat és a Montgelas-szálat részben feltárták – mint Rainer F. Schmidt munkája – pedig Andrásy szerepét túlhangsúlyozva, egy fantazmagórikus elbeszélést szöttek a rendelkezésükre álló ismeretekből, amelyre éppen a kortárs angol beszámolók szolgálnak cáfolattal.

II. *A doktori disszertáció által alkalmazott módszertan, kutatói kérdések és vizsgált források*

A külpolitika elemzése segédeszközként működik a diplomáciatörténészek által vizsgált források körének bővítésében. A külpolitikaelemzést a nemzetközi kapcsolatok diszciplínájához tartozó aldiszciplínaként tartják számon, segítségével nem csak a forrásokban szereplő utalásoknak köszönhetően „véletlenszerűen” vonhatunk be újabb forrásokat, hanem – hasonlóan más társadalomtudományokhoz – tudatosan alakíthatunk ki olyan koncepciót, vizsgálati kategóriákat, amelyek segítik a dolgozat tárgyának alaposabb megértését.

A külpolitika elemzésénél így a három nagy elméleti felosztás és elemzési módszer egyszerre érvényesül. Az elemzés szintjei szerint megkülönböztünk makroszintet (idetartozik a nemzetközi rendszer, és a nemzetközi társadalom), mezoszintet (például az állam, egy adott társadalom), és mikroszintet (az egyén, a döntéshozó stb.).

Az elmélet a legfőbb *döntéshozók* szintjén az állam- és kormányfőkkel, mint a külpolitika legfőbb tárgyalóival foglalkozik. A mikro vizsgálati kategóriánál az egyes egyének döntései, pszichológiai és biografikus jellemvonásai is a kutatás tárgyát képezhetik. Ebbe a kategóriába tartoznak olyan – a hivatalos külpolitikai döntéshozási folyamat szempontjából – prominens alakok is, mint a külügyminiszterek és a kormányok különböző tagjai, klikkjei. A második körben az állami *bürokráciák*, valamint a különböző – akár egymással versengő – *érdekcsoportok* kapnak szerepet. A bürokráciáról és az intézményekről több elmélet született, hiszen eltérő befolyást gyakorolhatnak a döntéshozókra. Ilyen elmélet a történeti esettanulmányokra építő bürokratikus és nyitott paradigmaelmélet, valamint a szervezeti korlátok keretében megvalósuló korlátozott racionalitás elmélete, mely szerint egy döntés nem lehet teljesen racionális, amíg annak egy adott szervezet logikájának szintén meg kell felelnie. A harmadik körben társadalmi tényezőként a *lobbicsoportok*, és a *média* bírnak befolyással az adott külpolitikára. A negyedik, legszélesebb körbe az egész társadalom, a *közvélemény* és az államon túli *transznacionális aktorok* tartoznak.

A fentebb leírt módszertani megfontolások alapján az Osztrák–Magyar Monarchia és Nagy-Britannia kapcsolatának és külpolitikájának vizsgálatához a külpolitikaelemzés történeti

munkába való adaptálása mutatkozik tehát a legalkalmasabb eszköznek. A kutatás során az elsődleges kérdésem a következő (Diószegi István *Bismarck és Andrássy* című munkája nyomán): I. *Milyen diplomáciai kapcsolat létezett az Osztrák–Magyar Monarchia és Nagy-Britannia között az 1871–1878 közötti időszakban?* A nemzetközi interakciókat meghatározó hivatalos szerveket és a külpolitika elemzésének fent említett módszereit figyelembe véve pedig további kérdések merülnek fel. II/a. *Mi jellemezte a két állam általános (többi európai államhoz) és egymáshoz fűződő külpolitikáját az említett időszakban?* II/b. *Milyen önálló külpolitikai célkitűzéseik voltak a vizsgált államoknak, (valamint állam alatti szereplőknek), és azok hogyan változtak?*

Az első kérdés megteremti a pusztán történeti relevanciáját a dolgozatnak, mivel a részletesen vizsgált német és orosz viszony árnyékában kevésbé tárgyalt vonal kerül a vizsgálat fókuszába. A dolgozat második kérdése szerint a disszertáció új megközelítésben vizsgálja a két ország kapcsolatát. A külpolitika a döntéshozói színterekre vonatkozó elméleti megközelítés szerint nem egy homogén tényező, hanem azt különböző aktorok befolyásolják, melyek eltérő szinteken helyezkednek el. Megjegyzendő, hogy ugyan szükséges e kérdések tudatában a külpolitika minden színterét érintenünk, a dolgozat terjedelmi korlátaiból adódóan nem térhet ki a két ország kapcsolatainak forrásanyagában rejlő minden apró epizódra. Csak azokra a tényezőkre korlátozzuk a vizsgálatot, amelyek a kölcsönös politikai kapcsolat befolyásolásában és a külpolitika meghatározásában relevánsnak tekinthetők.

Ezt tisztázva pedig a második kérdésből következik a szereplőkre vonatkozó további kutatói kérdés: III. *Mely külső és belső aktorok hatottak a két ország külpolitikájára?* Az elemzésben a következő szinteket különböztetem meg: 1. *államfők és államférfiak a külügyek élén*, 2. *kormánytagok, miniszterek* 3. *bürokrácia – a külügyi apparátus szakemberei*, 4. *lobbi és érdekcsoportok*, 5. *média és közvélemény, belügyek*. Ezek a kategóriák természetesen nem bírnak abszolút jelleggel, nem átjárhatatlanok, és – bár lehetőséget nyújtanak az összehasonlításra – nem szolgálják kizárólagosan a politikai komparatiztikát. Azért sem jelenthetik jelen dolgozatban a komparáció alapját, mivel – mint azt a későbbiekben az uralkodó hatalma vagy a bürokraták befolyása kapcsán láthatjuk – nem állítható fel egyértelmű hierarchia a vizsgálati kategóriák között: a külpolitika elemzés módszertanára a különutasság jellemző. A vizsgálat tárgyától függ hogyan tekintünk a kategóriák hierarchiájára, hiszen az interakciók változatosak és állandók a különböző színterek között. A III. kérdés reflektál a történeti tények és a vizsgálati kategóriák egyeztetéséből fakadó hibák kiszűrésére is, nevezetesen, hogy nemcsak a külpolitikaelemzés kategóriáival dolgozom, hanem – saját szempontokkal kiegészítve azokat – megpróbáltam elkerülni a teljes „megfeleltetés” hibáját, a torzítást. A

történeti elbeszélés hagyományához ragaszkodva kronologikusan kívánom ábrázolni az eseményeket, nem törekszem a dolgozat vizsgálati kategóriák szerinti átstrukturálására.

A disszertáció primer forráskutatásra támaszkodó munka. Az egyes országok külpolitikájának feltárásához a brit levéltárak és az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamainak közgyűjteményei szolgálnak írott forrásokkal a magaspolitika és a bürokratikus politika köréből. A releváns fondok az állami, nemzeti anyagokat gyűjtő *The National Archives* (régebben *Public Records Office*) külügyminisztériumi (*Foreign Office*, FO jelzetű) iratai között találhatóak. A dokumentumokban a távirati jelentések mellett a politikusok, hivatali személyek magánlevelezései és piszkozatai is megtalálhatók, valamint olyan töredékek, amelyek a szervezeti működésre, hierarchiára és befolyásra engednek belátást. A Monarchiára vonatkozó iratok az FO 7-es és FO 120-as jelzet alatt lelhetők fel (*Foreign Office and predecessor: Political and Other Departments: General Correspondence before 1906, Austro-Hungarian Empire (formerly Holy Roman Empire)*). Az FO más számjelzetű fondjai között találhatóak a kutatás kontextusa miatt releváns országokkal kapcsolatos dokumentumok, mint az Oszmán Birodalommal (*TNA-PRO FO 78. Foreign Office and predecessor: Political and Other Departments: General Correspondence before 1906, Ottoman Empire, TNA-PRO FO 424. Foreign Office: Confidential Print Turkey*), vagy a Német Birodalommal (*TNA-PRO FO 244. Foreign Office: Embassy and Consulates, Germany (formerly Prussia): General Correspondence*) kapcsolatos iratok. A levéltárban az FO 881 jelzet alatt a kormány számára kivonatolt, legfontosabbnak ítélt ügyekről készült korabeli összefoglalókat találjuk. A téma és időszak miatt fontos CAB (*Cabinet Papers*) 40-41² jelzetű iratokban a kormány és a királynő hivatalos kommunikációját olvashatjuk. A nemzeti levéltárban őrizték meg a brit félnek eljuttatott titkos egyezményeket és a nemzetközi szerződések egyes példányait, másolatait vagy fordításait.³ Az egykori magánlevéltári, hagyatéki iratok egy része külön fondokban keresendő. Ilyen például az FO 391-es jelzetű Hammond Papers, FO 918 jelzetű Russell Papers és a PRO 30/51 jelzet alatt található Cairns Papers. A privát levelezések, egodokumentumok másik része a British Library-ben vagy külön gyűjteményekben érhető el. A brit források közé tartoznak az egykori Hughenden palotában tárolt Disraeli magánlevelek (*Hughenden Papers*), melyek szeparáltan Oxfordban, a *Bodleian Library*-ben találhatóak.⁴ A magánlevelek tekintetében meglehetősen nagy mennyiségben találkozunk forráspublikációkkal, melyek segíthetik a

² CAB – Photographic Copies of Cabinet Letters in the Royal Archives

³ TNA-PRO FO 93/11/45B. Secret Agreement. Berlin Congress.

⁴ A Bodleian könyvtárban található például a Hughenden kastélyból elszállított Disraeli-gyűjtemény, melyben a Viktória királynővel folytatott levélváltás is található.

kutatást. Közülük mindenképpen kiemelendő Harold Temperley és Lillian M. Penson kötete, a *Foundations of British Foreign Policy Foundations of British Foreign Policy*. A levelek és táviratok hivatkozása esetén, az átláthatóságot szem előtt tartva ott szerepeltetem a levelek sorszámát, ahol indokolt és az adott napon több jelentés is napvilágot látott.

Az egyik legfontosabb forráscsoportot a külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője és titkára között keletkezett levelezés képezi. A Londoni Egyetem könyvtárának Kónyi- és Lónyay-gyűjteményben található iratok betekintést nyújtanak az Andrassy-féle mítoszépítés színpalái mögé. Az osztrák–magyar fél hasonló iratait a Magyar Nemzeti Levéltár (az X869 jelzet alatt) és az osztrák Haus-, Hof- und Staatsarchiv őrzi (Ministerium des Ausßern, Politisches Archiv – VIII. England jelzet alatt). A magyar levéltári anyagban a bécsi követi utasításokat és levelezéseket tartalmazó vöröskönyvek (*Rotbuch*) mikrofilmeken elérhetők, a mikrofilmekről hiányzó iratok pedig a bécsi levéltár birtokában vannak. Az Andrassy-korszakra vonatkozó iratok közül a Magyar Nemzeti Levéltár birtokába került több irat vagy másolat is (így a P4, és P301 jelzetű dokumentumok), valamint Szlovákiában, Lőcsén található az Andrassy családok levéltárának maradványa.

A dolgozat az elérhető forrásgyűjtemények és a már meglévő osztrák–magyar forrásbázisra építő szakmunkák megállapításain túl nem kifejezetten használ bécsi forrásokat. Ennek egyik oka egyrészt, hogy az Angliát érintő Haus-, Hof- und Staatsarchivban lévő forrásokat részben feldolgozta Schmidt, Rainer F. a *Die gescheiterte Allianz: Österreich-Ungarn, England und das Deutsche Reich in der Ära Andrassy (1867 bis 1878/79)* című könyvében (osztrák–magyar–angol–német kapcsolatok), és szinte egészében Kos Franz-Josef, az osztrák–magyar döntéshozatallal foglalkozó munkájában: *Die Politik Österreich-Ungarns während der Orientkriege 1874/75–1879. Zum Verhältnis von politischer und militärischer Führung*. Másrészt pedig a többi országot érintő forrásanyaggal részletesen foglalkozott Diószegi (*Bismarck és Andrassy. Magyarország a német hatalmi politikában a XIX. század második felében*), Rupp az osztrák–magyar–orosz kapcsolatokat feltáró munkájában (*A Wavering Friendship. Russia and Austria 1876–1878*), illetve külön forrásgyűjteményt szelektált Alexander Novotny (*Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongress 1878. Österreich, die Türkei und das Balkanproblem im Jahre des Berliner Kongress*).

A magaspolitika és a külpolitikai döntéshozásban résztvevő bürokratikus személyek kapcsán találhatunk olyan forrásokat is, melyek az érintett személy tollából közvetlen a vizsgált események kapcsán naplóként, vagy évtizedekkel az eseményt követően memoárként keletkeztek. A brit oldalról ránk maradtak olyan kortárs írások, mint Derby, Gladstone, Carnarvon naplói, Elliot memoárja, Arthur Evans úti beszámolója, osztrák–magyar oldalról pedig

Apponyi, a bürokráciában résztvevő Josef Schwegel írásai és Friedrich Beust memoárjai. Ezeket azonban csak kis mértékben hasznosítja a dolgozat, minthogy a rendelkezésünkre álló biografikus művek szelektáltan foglalkoznak a politikai vonatkozású írásokkal.

Az osztrák–magyar sajtót tekintve az *Egyetértés*, az *Ellenőr*, *A Hon*, *Pesti Napló*, releváns számait vizsgáltuk meg. A folyóiratok nagyobb részben elérhetők online az Arcanum Digitális Adatbázisában, illetve valós példányuk, mikrofilm másolatuk az Országos Széchényi Könyvtárban. A brit lapokat tekintve, a The British Library-ben helyi terminálokon keresztül elérhető valamennyi lap, a *The Times* és a *The Daily Telegraph* különböző online előfizetéshez tartozó archívumokat tartanak fenn. A British Newspaper Archivesban a *The Spectator*, *The Pall Mall Gazette*, *The Daily News*, a *The Globe* és a kisebb lapok találhatóak meg, amelyek előfizetés fejében hozzáférhetők.

III. Összegzés és következtetések

A diplomácia- és a nemzetközi kapcsolatok történetében az államok és a legmagasabb szinten cselekvő döntéshozók töltötték be a főszerepet. A nemzetközi kapcsolatok elméletéből és a külpolitika elemzéséből adoptált színterek módszerének segítségével vizsgáltuk a disszertációban szereplő forrásokat, s azokból láttuk kibontakozni a két ország kapcsolatát, külpolitikai elképzeléseiket, célkitűzéseik megvalósulását vagy megghiúsulását, valamint a külső és belső faktorok szerepét.

A nemzetközi rendszer jellegét tekintve, a korszakról elmondható, hogy ugyan számos hasonlóságot megörökölt a század első feléből. A Szent Szövetség vallásosságát és autoriter politikai prűdériáját 1849 után felváltotta a szövetségkeresés és szövetségváltások gyakorlata. Gondolva az olasz és német egység példájára, a nemzetek az egységre törekedtek. Hadseregeiket az általános hadkötelezettség bevezetésével tették ütőképessé és vasúti fejlesztésekkel, valamint egyéb innovációkkal állandóvá és mobilizálhatóvá tették azokat. A bürokratizált és hatékony államgépezet lehetővé tette a tömeghadseregek szinte korlátlan alkalmazását a nemzetközi téren. A nemzetközi sajtó felemelkedésével és a külpolitika demokratizálódásával egyidejűleg megjelent a külpolitikáról alkotott közvélemény is. A diplomata és államférfiak ezért a szövetségkeresésben és a pillanatnyi érdekek felismerésében találhatták meg új feladatukat. Az 1871 és 1879 közötti években a szövetségkeresés gondolata és a külpolitika demokratizálódása érintette mind az Osztrák–Magyar Monarchia, mind Nagy-Britannia külpolitikáját. A felelős állami apparátus és a belső ratifikációs tér – alapvetően az említett elemek körül – a modernizáció jegyében szerveződött újjá mindkét országban, szinte párhuzamosan.

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Nagy-Britannia 1871 és 1875 közötti kapcsolatának áttekintése, külpolitikáik elemzése során új megvilágításba helyeztük a század közepének nagyhatalmi látképét. Az új közös külügyminiszter hatalomra kerülésével megváltozott a régi Monarchia politikája. A dualista állam külpolitikájának régi és új elemei vegyültek Andrássy elképzelésében: egyszerre volt jelen a hivatali elődje (Friedrich F. von Beust) által lefektetett keleti politika alapja, ami a gróf révén kiegészült a magyar liberális külpolitika sajátos, oroszellenes víziójával. Andrássy az elkerülhetetlennek tűnő orosz és német szövetség opciója ellenében a bécsi nagykövetség helyettes ügyvivőjével, Lyttonnal saját elképzelését, egy oroszellenes alternatívát tudott kidolgozni 1872 januárjára. Az ajánlat a szívélyes együttműködés (*confidential understanding*) elnevezését kapta levelváltásukban. A komoly külpolitikai szándék azonban hiányzott mind a liberális londoni kabinetből, mind a bécsi

döntéshozókból. A bécsi döntéshozók egyre inkább az orosz–német tengely felé közeledtek. Különösen elkötelezett volt a császárok legitimista politikájának irányában az uralkodó, Ferenc József. 1873 tavaszán így létrejöhetett a három császár szövetsége, és gyakorlatilag az Oszmán Birodalommal kapcsolatos balkáni politikát is az orosz féllal folytatott partnerség határozta meg. 1874-ig így a brit és osztrák–magyar együttműködés – az összefogásra tett ajánlatok és a világpolitikai fejlemények rövid epizódjait leszámítva – a balkáni szereplők megfigyelésére és a fejedelemségekben zajló ügyekre korlátozódott. 1874 elején a brit kormányváltás új lehetőséget jelenthetett volna Andrássy számára, azonban Derby a külügyminiszteri pozícióban liberális elődjének politikáját folytatta. Az évtized közepéhez érkezve egyre inkább bizonytalanabbá vált a *Ballhausplatz* irányítójának pozíciója, amellyel együtt meggyengül a Monarchia nemzetközi szerepe is. Bécs kapcsolatai a Portával fokozatosan romlottak, és Nagy-Britannia bevonására kívánt szorítkozni az oszmán ügyekben. 1875-re biztossá vált a két ország pozíciója: a Monarchiának a három császár szövetségén belül kellett kezelnie a Balkánnal kapcsolatos politikáját, Nagy-Britannia pedig a szövetségén kívül tett próbálkozásokat az összefogás szétfeszítésére, és a Porta fennhatóságának megőrzésére. Disraeli mind Oroszországot, mind Ausztria–Magyarországot megpróbálta elcsábítani a szövetségből – egyelőre siker nélkül. Andrássy teljesítette a politikai minimum célját: a cári udvarban, Berlinben és Londonban is partnerként tekintettek rá és a döntéshozók el akarták kerülni bukását – így a keleti ügyekben támogatásukról biztosították.

1875 végén a Porta és alattvalói közötti feszültség polgárháborúvá szélesedett, és a térségben érintett nagyhatalmak különböző reformjavaslatokat dolgoztak ki az eskaláció elkerülésének érdekében. Miközben a három császár rendezte sorait, Andrássy az oszmán belügyek megváltoztatására irányuló reformjegyzék ötletével állt Európa elé. A Porta pedig a külső beavatkozást elkerülendő – saját rendeletet állított össze. Andrássy látványos gesztusokat tett 1875 végén a jegyzék elküldése előtt London felé. Az Andrássy-jegyzék kezdetben a szultáni fermánhoz hasonló tartalommal bírt: közös, keresztény-muszlim bizottságot vizionált, ami számos reformot ígért a balkáni keresztény területek lakói számára. Ezentúl a Porta korábbi fermánja és vállalásai alapján – összhangban az 1856-os rendelkezésekkel – deklarálta a felekezeti egyenlőséget muszlimok és keresztények között, az adóberletekkel kapcsolatos visszaélések kivizsgálását, a boszniai keresztények helyzetének javítását, s hogy a Porta által beszedett pénzeket a tartományok fejlesztésére használja. Ugyanakkor számos pontban csak nagyon általános intézkedéseket vázolt fel a forrongó balkáni tartományok jövőjére nézve.

A Krieg-In-Sicht-válság és a hercegovinai felkelések évében a kölcsönös bizalmatlanság határozta meg a *Foreign Office* és a *Ballhausplatz* kapcsolatát. Ugyanakkor mindkét hatalom

profitálni tudott 1875 nemzetközi válságaiból. A franciákat fenyegető krízisből előnnyel lépett ki a magyar külügyminiszter, mivel a három császár politikában a Bismarckhoz fűződő kapcsolatát szorosabbra fűzte. A válság végével Disraeli is sikert könyvelhetett el, hiszen sikerült ellentétet szítania a német és orosz kancellár között. London viszont egyre nagyobb aggodalommal figyelte az osztrák és orosz tárgyalások alakulását, mivel úgy érezte, hogy szándékosan félrevezetik a brit kabinetet, legyen szó az oszmánokkal kapcsolatos ügyekről, vagy a szláv népek felfegyverzéséről. A felkelés kirobbanásakor mindegyik nagyhatalom eleinte lokális problémának tekintette a válságot, amely csak két partikuláris nagyhatalom nagyköveteit érintette. Az Osztrák–Magyar Monarchia eközben arra törekedett, hogy fenntartsa a balkáni status quó-t, de London továbbra is gyanakodott Andrassy balkáni ambícióira. Az Andrassy-jegyzék képében ugyanakkor különleges javaslattal állt elő az osztrák–magyar fél. Ha nem is kínált a dokumentum azonnali megoldást a több évig tartó válságra, jól kirajzolódott a nagyhatalmak balkáni érdekei az elhúzódó konfliktus jövőjét illetően: az osztrák–magyar fél a jegyzékben is felkínált, mérsékelt reformokban volt érdekelt, amíg az oszmánok, saját megoldásukat szem előtt tartva készsággel elfogadták az azt alá aknázó fermánt – még hozzá orosz javaslatra. Nagy-Britannia szinte tehetetlen volt ez alatt, és égető szükségességét érezte egy kontinentális szövetséggel való együttműködésre. Bár Derby az egyszerűbb, távolságtartó politika híveként nem látta az értelmét a beavatkozásnak, Disraeli az oroszokkal, németekkel és osztrák–magyarokkal való külön tárgyalásai és próbálkozásai folytán biztosítani kívánta a jövőre nézve a három császár egyezményének szétfeszítését.

A rákövetkező év eseményei tehát a válság kirobbanása során kialakult politikai törésvonalak mentén zajlottak. 1876 tavaszán, bár a nagyhatalmak támogatták a bécsi kezdeményezést, az Andrassy-jegyzék megbukott, és mivel nem tekintették lezártnak az eseményeket, sem a felkelők, sem a Porta nem voltak hajlandók annak tartalmát megfontolni. Az angolok így esélyt láttak a keleti hatalmak tömbjének szétfeszítésére. Bismarck azonban megelőzendő e kísérletet kidolgozott egy újabb jegyzéket, amely összefogta a három nagyhatalom akaratát: ez volt az úgynevezett berlini memorandum. A berlini tárgyalások során Andrassy igyekezett lépést tartani partnereivel, és nem akarta azt, hogy a Monarchia szempontjait ne vegyék figyelembe. A britek visszautasították a jegyzékhez való csatlakozást, minthogy meg sem hívták őket az egyeztetésre.

A Monarchia és Nagy-Britannia közötti kapcsolat azonban nem szakadt meg, hanem két pontban folytatódott: az egyik a Porta rábírása volt arra, hogy adjon amnesztiát a boszniai felkelőknek, a másik pedig a montenegrói fegyverszállítmányok limitálása volt. Amíg előbbi francia közbenjárással részben sikerült elérni a Portánál és az új szultánál, utóbbira nem volt

hajlandó a Monarchia. Oroszország és Anglia között ekkor intenzív tárgyalások folytak, ugyanakkor Andrassy lehetséges forgatókönyveket vázolt fel Disraeli és Derby számára. Ezek között szerepelt olyan, amelyben számoltak Szerbia és Montenegró hadüzenetével, de arra az esetre is felkészültek, ha a felkelőket leverné a Porta, és a helyi lakosok hajlandók lennének elfogadni a korábban ígért reformok álláspontját.

Szerbia és Montenegró hadüzenetére még a nyáron sor került, így a keleti nagyhatalmak az úgynevezett reichstadi klauzulákban állapodtak meg. Az Osztrák–Magyar Monarchia mozgástere meglehetősen beszűkült az angol tárgyalások kudarca után, és 1876 júliusában a reichstadi találkozó alkalmával kénytelen volt ismét Oroszországtól garanciákat kérni. Andrassy azzal a szándékkal kezdett megbeszéléseket, hogy a briteket és az oroszokat eltántorítsa egy közös megoldástól, s annak előnyével számolhatott, hogy a korábbi tárgyalások során felmerülő Bosznia és Hercegovina is terítékre kerül. Másrésztől Andrassy így kielégíthette a katonai párt oroszbarát irányát, valamint az uralkodó dinasztikus politika iránti kívánalmait.

Még a találkozó előtt Andrassy a britek értésére adta, hogy ajánlatos lenne a nem beavatkozás politikájának vonalát elhagyni, még ha a Monarchiának szükségszerűen azt is kell követnie jelen pillanatban. Brit részről viszont Disraeli azt várta, hogy a törökök lerohanják Szerbiát és minden nagyhatalom Anglia kegyeit keresse. Számításai azonban nem váltak valóra: július elejétől szeptemberig a *The Times* számos cikket közölt az oszmánok által elkövetett „bolgár atrocitásokról.” A népiirtás ügye így meghatározta a következő hónapok politikai és sajtó napirendjét. A politikumot ugyanis valósággal sokkolta a hír, mely szerint bolgárok és keresztények ezreit mészárolták le az oszmán irreguláris erők. Az atrocitások miatti agitációk megtépázták a brit kormány renoméját, Viktória királynő pedig türelmetlenül kérte számon a kabinetjének tagjait, amiért a berlini memorandum alkalmával a semlegesség mellett döntöttek. A *The Times* cikkei mögött álló újságírókat egy darabig el tudta hitelteleníteni a tory kormány. A mészárlások híre azonban a politikum legfelsőbb köreihez is eljutott. A liberális tábor a brit flotta behajózását követelte. A közvélemény álláspontjának ismeretében az atrocitások után a kormány nem adhatott ki Oroszországot figyelmeztető és a törököket támogató nyilatkozatokat. Az oszmán csapatok kegyetlenségeinek hírei néhány hetes késéssel szintén kezdtek átszivárogni a magyar sajtóba. *A Hon* a *The Times*-ra és más londoni hírforrásokra hivatkozott ebben a tekintetben. *Az Ellenőr* júniusi számaiban szintén egy lehetséges brit szerepvállalásról spekulált, és az angol, valamint a „háborúpárti” német lapok beszámolóit közölte. *A Pesti Napló* a pánszlávizmusnak az európai közvéleménybe történő beszivárgásáról írt, amit a Monarchia engedékeny, baráti orosz kapcsolatainak tulajdonított. A brit és az osztrák–magyar politikai

lapok számára a fordulópontot Disraeli aylesbury-i beszéde jelentette. Ez volt az a beszéd, amely a brit konzervatív médiában megjelenő törökbarát véleményekkel együtt felkeltette a magyar hírlapok érdeklődését, és nagy hatást gyakorolt a magyarországi sajtó oroszellenes megnyilvánulásaira. Disraeli egyszerre mentette fel benne a törökbarát politikát, s ítélte el a keresztény érzelmekből hasznot húzó ellenzékot, azaz Gladstone-t, és a Liberális Pártot.

Miután Ausztria–Magyarország inaktívnak mutatkozott, Derby visszatért az Oroszországgal folytatott tárgyalások irányvonalához és egy konferencia keretén belül kívánt megegyezni velük. Így született meg a konstantinápolyi értekezletről szóló javaslat, melyen Ausztria–Magyarországot kész tények elé kívánták állítani, és a britek az oroszokkal együtt Montenegró és Szerbia javára igyekeztek volna megoldani a válságot. Andrásynak a teljes elszigeteltség helyzetében időt kellett nyernie, leginkább a bécsi katonai párttal és Ferenc Józseffel szemben, akikkel az oroszok kezdtek tárgyalásokat. Bécsben a Szumarokov-Elszton-missziót fogadták, s a Balkán közös megszállási terveiről egyeztettek. A brit dokumentumokból ugyanakkor az tárul elénk, hogy a misszió eleve kudarcra volt ítélve, mivel Bismarck arra akarta rábírni Ferenc Józsefet, hogy ne a keleti partnerrel tárgyalva jussanak megoldásra.

Andrássy szintén ekkor kezdett el titkos úton tárgyalni Nagy-Britanniánál: nagykövetét és egykori riválisát, Beustot megkerülve Montgelas egyeztetett a brit kormánnyal egy lehetséges szövetségről. Ezt megerősítette a konstantinápolyi konferenciára küldött brit küldött és későbbi külügyminiszter, Salisbury-vel zajló külön találkozó esete, amely során hosszasan tárgyalt a gróffal a küldött. Disraeli kormánya a megegyezés csekély esélyével Salisbury-t és a turkofil Elliotot küldte a konstantinápolyi konferenciára. A kormányfő úgy döntött, hogy maga deríti fel az osztrák–magyar szövetségben rejlő potenciált. Megkérte a szuezi ügyekben is segédkező személyi titkárát, Montague Corry-t, hogy a londoni követséghez fűződő titkos kapcsolatait, azaz gróf Montgelas révén bocsátkozzon titkos tárgyalásokba Andrásyval és köreivel. A két ország kezdetben nem tudott egyezsége jutni, a megbízott viszont leveleivel azt a diplomáciai hibát követte el, hogy felvázolta a briteknek az osztrák–magyar külpolitikai döntéshozás szekértáborait. A Monarchia belső viszonyait feltáró dokumentum nem minden indok nélkül írt a katonai körök befolyásáról: Albrecht főherceg, Andrásyt megkerülve, november közepén az uralkodót rá akarta bírni egy közvetlen orosz szövetség megkötésére, és több történelmi példával, valamint a szigetország hátrányos geostratégiai pozíciójával érvelt Andrásy angol közeledése ellen. A bécsi nagykövet Buchanan és Derby privát levelezése arról tanúskodik, hogy Andrásy személyesen és hivatalosan is az angol szövetség útjára lépett, és egyre több gesztust tett Derby felé.

Andrássy pontokba szedte az együttműködés lehetséges alapjául szolgáló osztrák–magyar politika elveit, valamint eltitkolta a reichstadti és az oroszokkal később megkötött, budapesti konvenció (1877. január 15.) tényét. Utóbbi egyezmények létét a miniszter Beust előtt sem fedte fel. A brit–osztrák–magyar közeledés azonban a konstantinápolyi konferencia végével, 1877 elején félbeszakadt, és csak nyáron folytatódhatott. 1877 elején az Osztrák–Magyar Monarchia garanciákat kapott Oroszországtól. A budapesti egyezmény elhatárolta az orosz és osztrák–magyar érdekszférákat, s Bosznia megszállásának fejében a Monarchia jóindulatú semlegességét biztosította az orosz fél számára. Andrássy mégis további biztosítékokat keresett Németországnál és Angliánál egy esetleges orosz árulás esetére. Amikor Bismarcktól kért garanciákat egy esetleges orosz szöszegés esetére, Bismarck azt tanácsolta, hogy találja meg a megoldást Angliával. Andrássy azonban kezdetben elutasította az angolok kegyeinek keresését, mivel a budapesti egyezménnyel célja egyben az orosz és brit kormányok egymástól való elszigetelése volt.

1877. április 24-én, az orosz–török háború kitörését követően, a brit és az osztrák–magyar érdekek közeledésével párhuzamosan, a két ország sajtója egyre többet cikkezett a Nagy-Britannia, Ausztria–Magyarország közötti szövetség lehetőségéről. Ekkor mélyültek el a titkos tárgyalások Andrássy és Disraeli között. Mikor a brit kabinet hosszas vívódás után arra az álláspontra jutott, hogy semleges marad a háború kirobbanásakor, a kabinet kezdeményezte a közeledést a Monarchiánál. A britek arra voltak kíváncsiak, hogy a Monarchia hajlandó-e közös akcióban megvédeni Konstantinápolyt. Mind Derby, mind Andrássy bizalmatlanok voltak egymás felé. Leginkább azért, mert Andrássy tudatában volt annak, hogy Disraelit a királynő támogatja a megosztott kabinetben, s ezért nem tartotta elég komolynak a brit javaslatokat. Derby szintén kétségének adott hangot Bécs hajlandóságával kapcsolatban, illetve annak, hogy Nagy-Britannia kis-ázsiai érdekei miatt valaha háborút indít. Mégis az angol külpolitika bevált módszere maradt a St. James kabinet egyetlen opciója: a közös fellépés egy szárazföldi hatalommal. A kontinentális ellentéteket tekintve pedig ebben az esetben csak az Osztrák–Magyar Monarchia jöhetett számításba. A brit külügyminiszter afelől érdeklődött, hogy a Monarchia hajlandó-e az együttes fellépésre és Konstantinápoly közös megvédésére, akár fegyveres erővel is, valamint afelől, hogy érdekelt-e közös titkos tárgyalásokban.

1872 óta viszont sok minden megváltozott, mindenekelött a katonai konferenciákon meghatározott irányvonal, ami a három császár szövetségének háromszög politikájára kötelezte a közös külügyminisztert. Az oroszok a megállapodás keretein belül cselekedtek, és a memorandumból úgy tűnt, hogy Anglia fel akarja használni a Monarchiát, mint szárazföldi erőt, vagy tárgyalópozíciót kicsikarni általa az oroszok megfékezésére. Ugyanakkor Andrássy nem

akarta elszalasztani annak lehetőségét sem, hogy orosz szöszegés esetére angol garanciát kapjon, mivel számolt azzal, hogy az orosz kormány külső nyomásra megszegi ígéreteit. Andrassy készen állt a tárgyalások felvételére, hét pontban megfogalmazta Ausztria–Magyarország politikáját, amely kisebb változtatásokkal augusztusban egy közös, titkos megállapodás alapját képezték. A hét pont közül öt a lehetséges orosz területi hódítások fölött rendelkezett, és tiltotta a Balkánon létrejövő nagy szláv állam létrehozását, illetve az orosz expanziót a térség egészére. A britek a legígéretesebb pontnak Konstantinápoly orosz bevételének tiltását tekintették, és arra voltak kíváncsiak, hogy Ausztria–Magyarország hajlandó-e *casus bellinek* tekinteni azt. Andrassy viszont kitérő választ adott, és Bécs részéről kimerültek a tárgyalások „*a közös, de mégis független*” akcióra való felszólításban. A Monarchia döntéshozásának megosztottsága komoly bizalmi válságot idézett elő, s azzal gyakorlatilag az osztrák–magyar és brit együttműködés korábban elért összhangját felszámolta. A két nagyhatalmat ellenben továbbra is összekapcsolta az a politikai vélemény, amely mind a nemzetközi, mind a nemzeti sajtóban megjelent. Ez a vélemény a két országot egyértelmű szövetségeseként és hasonló érdekeket képviselő államokként mutatta be. A török seregek Plevnánál való átmeneti győzelem azonban elodázta a megállapodás aktualitását, s csak az orosz áttörés után következett be változás.

A törökbarát közvélemény nyomása egyre növekedett mind a brit kormány humanitáriusokat támogató tagjain, mind a Monarchia közös külügyminiszterén. November elején Disraeli ismét magáénak tudhatta a háborúpárti szavazóinak támogatását, és a dzsingók szimpátiatüntetései mellett elítélte a liberálisokat. 1877 telére világossá vált, hogy a Derby-hez hasonló brit mérsékeltek alulmaradtak a háborús véleményekkel szemben. A Monarchiában *Az Egyetértésnek, az Ellenőrnek* és a többi magyar napilapnak is el kellett ismernie a törökök vereségét. Plevna december 10-i elestével a törökbarát angol sajtó azon az állásponton volt, miszerint a konferencia és a közvetítés ésszerű, de 1878. január közepétől (az újabb osztrák–magyar és angol tárgyalások alkalmával) már a háború is terítékre került, sőt kívánatos alternatívának tűnt. Ezekben a napokban egyúttal tetőzött az Andrassy-ellenes közhangulat is a Monarchiában. A plevnai ostrom vége egyértelmű jele volt annak, hogy az oroszok átverhették az osztrák–magyar külügyminisztert, vagy maga is oroszbaráttá lett. Hogy elkerülje a teljes politikai kudarcot, Andrassynak a delegációk előtt kellett megvédenie döntéseit.

Az 1877 nyarán zajló egyeztetések a kölcsönös bizalmatlanság jegyében teltek, majd a bizalmatlanság határozta meg a válság hátralévő hónapjaiban a két ország próbálkozásait, szövetségkeresését. A két ország közötti újabb közeledésre leghamarabb csak 1878 tavaszán kerülhetett sor, amikor az oroszok szinte kész helyzetet teremtettek és a háború szélére sodródott mindkét állam. Angliában Viktória királynő Lord Derby azonnali lemondását várta, Disraeli pedig kész volt a királynővel együtt az oroszbarát és békepárti kabinet tagjait megfenyegetni. A békepárti politikum számára további intő jel volt, hogy január 17-ére összehívták a parlamentet, ami azt jelentette, hogy az orosz háborús fenyegetés közvetlen intézkedést vonhat magával, amelyhez parlamenti felhatalmazásra van szükség.

Az angolok arra kérték Andrássyt, hogy csatlakozzon országával az oroszellenes jegyzékhez, majd január 14–15-én katonai konferenciára került sor a Monarchiában, ahol Andrássy utasítást kapott Ferenc Józseftől egy angol hadikölcsön megszerzéséhez. Andrássy a további orosz terjeszkedés kapcsán tiltakozott Gorcsakovnál, mondván, más eszközei is léteznek az osztrák érdekek érvényesítéséhez – utalva ezzel az angol szövetség lehetőségére. Az angol–osztrák–magyar közeledést ezúttal támogatta Bismarck, de azt tanácsolta Andrássynak, hogy a háborút a Monarchia Oroszországgal csak akkor vállalja, ha Angliát előre engedné a konfliktusban. A januári közeledési kísérletet az osztrák–magyar közvélemény szintén feszülten követte.

Január 17-én Disraeli Beustnak nyilatkozott: Anglia kész támogatni Andrássyt, ha „*nagy húzásra*” készül, és a flottát a szultán korábbi egyezményeire és a keresztény alattvalók védelmére hivatkozva a tengersizorokba küldték, amely ott várakozott Ausztria–Magyarország „szárazföldi válaszára”. Nagy-Britannia ekkor készen állt, de Disraelinek Andrássyra is szüksége lett volna ahhoz, hogy 6 millió fontot kérhessen a parlamenttől. Mindkét erőfeszítés azonban kudarcba fulladt. Hiába kapott kölcsönre és szövetségre is ajánlatot a Monarchia, az angol kormány tagjai nem értettek egyet: Salisbury támogatta az akciót, míg Derby ellenezte azt. Andrássy január 21-én elutasította a hitelre és a katonai szövetségre vonatkozó brit ajánlatot. A gróf arra hivatkozott, hogy az csak a kormány és a miniszterelnök felajánlása, a brit parlament viszont még nem szavazott az osztrák–magyar hitelkérdésről, ezért nem látott biztosítékot a brit ajánlat mögött. Disraeli ellenben csak akkor volt hajlandó Andrássy kezébe adni a brit flottát és a kincstárat, ha előbb defenzív szövetséget kötöttek. A brit miniszterelnök hajlandó lett volna megtenni az első lépést és behajózta a brit flottát az oszmán főváros közvetlen közelébe. Andrássy viszont nem állt kötélnek és csak az elrettentésen gondolkodott. Az oroszok a feszült helyzetet követően viszont Nagy-Britanniával bocsátkoztak tárgyalásba, s így a Monarchia elszigetelődött.

A közeledés januári epizódját követően Andrassy célja az volt, hogy egy új nemzetközi konferencia gondolatát javasolja, politikája pedig ekkor már Disraelihez hasonlóan a „háború vagy konferencia” gondolatait tartalmazta. A drinápolyi fegyverszünetről érkező hírek igaznak bizonyultak és súlyos rendelkezéseket helyezett kilátásba a szerződés: Oroszország védnökségét a balkáni népek felett, egy független Bulgáriát annak pontos határainak kijelölése nélkül, a balkáni fejedelemségek függetlenségét, és a tengerszorosokra vonatkozó, oroszok számára előnyös klauzulákat. Félve attól, hogy Nagy-Britannia karjaiba taszítja Ausztriát, Gorcsakov kész volt elfogadni Andrassy és Disraeli javaslatát, miszerint a szerződés egyes részeit konferenciának vessék alá. Derby és a londoni nagykövet felnagyította az orosz kancellár számára az Ausztria–Magyarország jelentette veszélyt: azt gondolták, ha Gorcsakovot sikerül meggyőzni nyugati szomszédjának háborús szándékairól, akkor létrejöhet a Gallipoli semlegességét garantáló egyezmény. Február 16-án így Derby egy összehívandó nagyhatalmi konferencia tárgyában valamennyi nagykövetnek körlevelet küldött.

Annak érdekében, hogy az orosz diplomácia ne szenvedjen kudarcot, és megelőzze a nagyhatalmak beleszólását a keleti ügyekbe, egy előzetes békét kötött a Portával. A San Stefanó-i szerződést március 3-án írták alá az orosz és oszmán felek, s mind Nagy-Britannia, mind Ausztria érdekeit sértette, mivel legitimálta az Oszmán Birodalom kis-ázsiai területeinek orosz megszállását, valamint egy nagy szláv állam, azaz a Dunától az Égei-tengerig terjedő Bulgária létrehozását. A dokumentummal Oroszország kész tények elé állította a többi nagyhatalmat. A konferencia opciója így igen hamar a legelfogadhatóbb forgatókönyvvé vált a különböző kormányok számára. Ebben a felállásban Bismarck pedig a „tisztességes közvetítő” szerepét kívánta betölteni, hogy megakadályozza a három császár közötti háborút. Így kerülhetett sor Gorcsakov előzetes békéjének revideálására Berlinben. A helyszín elfogadható volt valamennyi meghívott ország számára. Márciusban az osztrák–magyar–brit kommunikáció középpontjába szintén a konferencia és a szerződés pontjainak revíziója került. Andrassy álláspontja egy konferencia vagy kongresszus esetén a Nagy-Britanniával való kívánatos megegyezés volt. Az orosz vezetést bosszantotta, hogy az angolok a szerződés teljes revízióját helyezték kilátásba, és mivel arról értesültek, hogy az angol–osztrák–magyar tárgyalások alábbhagytak, így a békét megszövegező Ignatyevet küldték Bécsbe. Az orosz diplomata azonban Andrassy ellenállásába ütközött. Ezt követően az orosz diplomácia a kongresszus összehívása előtt kénytelen volt az angolokkal megegyezni.

Disraeli hamar felismerte annak lehetőségét, hogy sarokba szorítsa az oroszokat az Ignatyev-misszió után újonnan kialakult diplomáciai elszigeteltségükben. A Derby-t váltó új külügyminiszter, Salisbury-körlevele is a politikai váltást reprezentálta, hiszen üzenetükben a

britek kifejezték, hogy készek minden határon harcolni Oroszország ellen. Az új külügyminiszter az aktív diplomácia híveként megpróbálta Ausztria–Magyarországot Anglia mellé állítani, illetve feladta az Oszmán Birodalom egységének elvét a brit külpolitika vörös vonalai közül. A körlevélben Andrásyhoz hasonlóan szintén az európai jogra és érdekekre hivatkozott, különösen sérelmezte a San Stefanó-i béke tengeri szorosokról írt pontjait, és valamennyi revideálását követelte. A megállapodás azonban elmaradt, és a britek végül inkább megvárták az oroszok ellenajánlatát. A kabinet is megszavazta az cár által adott garanciát Bulgária határainak revideálására, területének kettéosztására és a britek kompenzációjára a Földközi-tengeren. Minthogy Salisbury már bizonyos fékeket épített az orosz szövetség tervezetébe, a konferencia előkészítése céljából igyekeztek bevonni az Osztrák–Magyar Monarchiát is.

Mivel Andrásy Nagy-Britanniától elszigetelte az egyezmény, Bismarck háborút és a keleti szövetség szétesését sejtette. Ennek következtében a kancellár meg akarta győzni Szentpétervárt Ausztria–Magyarország jóhiszeműségéről. Az oroszokkal megkötendő brit egyezményre reagálva Andrásy csak Bismarckon keresztül tudott hathatós üzenetet küldeni az angoloknak: aggódott az orosz–angol szövetség miatt, s Bécs késznek mutatkozott a tárgyalások újrafelvételére. Salisbury ennek következtében május 27-én felhatalmazta a bécsi nagykövetet az azonnali szerződéskötésre, amelyet június 6-án kötött meg a brit és osztrák–magyar fél. A hosszasan készülő dokumentum a következő pontokat tartalmazza: (1.) A szerződő felek megállapodtak Bulgária határainak kongresszuson való meghatározásában, annak Morava-völgyéig terjedő delimitációjában. (2.) A szultán fennhatóságának és politikai befolyásának biztosításában. (3.) Az orosz megszállás hat hónapos korlátozásában, összességében a Románián át történő kivonulással kilenc hónapban. (4.) A korábbi békében ígért orosz–török bizottságot egy európai testülettel váltották fel. (5.) A britek pedig segítséget ígértek Bosznia átengedésében. (6.) Az utolsó pontban pedig Dobruzsza elcsatolása elleni tiltakozást szabták feltételül.

Az 1878. június 13. és július 13. között megrendezett berlini kongresszuson végül e dokumentum szolgált alapként a két ország közötti együttműködésre és az orosz hódítás megakadályozására. A politikai babérok learatását Disraeli nem bízta volna másra, így Salisbury oldalán utazott Berlinbe. Az angol delegáció korán érkezett és amúgy is kifejezetten jó helyzetben találta magát: az oroszokkal szerződést kötöttek, az osztrák–magyar kártyát pedig a megfelelő pillanatban akarták felhasználni.

Jelentős volt Disraeli és Bismarck találkozója, hiszen a három császár szövetségének megalkotója azzal a politikussal beszélhetett, aki a nagy keleti válság idején széthúzta a szövetség tagjait. Az osztrák–magyar delegációval szintén tárgyalnia kellett az angol küldöttségnek a kongresszus első ülése előtt. A közös külügyminiszter Anglia teljes körű

támogatását ígérte meg ekkor a kongresszus idejére és hosszasan beszélt a brit kormány és az osztrák–magyar kormány együttműködésének szükségéről, ugyanakkor reményét fejezte ki, hogy a júniusi hat pont közül nem kéri számon az angolok valamennyit.

A kongresszus ülései folyamán, az előzetes megállapodások ellenére, egyre inkább szembe került egymással Nagy-Britannia és Oroszország. A brit sajtó által kiszivároztatott előzetes megállapodás részletei a nagyhatalmak tudomására jutottak, majd Andrassy és Salisbury szorosabb együttműködést kötöttek. A Monarchia támogatta Bulgária határaiban és Ciprus megszállásának kérdésében Nagy-Britanniát, amellyel lekötözték az országot. Az osztrák–magyar közvetítésének köszönhetően az orosz helyett – Andrassy fogalmát adoptálva – egy európai bizottság vette át a dél-bolgár, azaz kelet-ruméliai közigazgatást, s e javaslatot valamennyi érintett fél elfogadta. Salisbury szerint Andrassy ekkor zsebében tudhatta már minden jelentősebb hatalom támogatását, nem akart Boszniával előhozakodni, mivel tartott a hazai közvélemény kritikájától. A törökbarát és szlávellenes hangulatban Tisza Kálmán és a magyar közvélemény is elutasította egy újabb szláv terület Monarchiához történő hozzácsatolását. Úgy kellett tennie tehát a magyarországi helyzet miatt, mintha a törökök kérnék Bosznia megszállását. Salisbury így indítványozta a kongresszuson azt, hogy a Monarchia okkupálja Boszniát. Bár az oszmán delegáltak megtámadták az indítványt, miután Bismarck és Disraeli is beszélt az okkupáció szükségéről, kénytelenek voltak beleegyezésüket adni Bosznia okkupációjába.

A berlini egyezményt július 13-án írták alá a nagyhatalmak, és módosítva a San Stefanó-i békét, a Monarchia a novipazari szandzsák okkupálását, Bosznia megszállását érte el az angol közvetítésnek köszönhetően, Nagy-Britannia pedig beleszólva a kontinentális kérdésekbe visszaszorította az orosz expanziót úgy a Balkán keleti részén, mint Ázsiában. Ráadásul Andrassynak köszönhetően Ciprussal gyarapodott a Brit Birodalom.

Az első kérdést tekintve (*I. Milyen diplomáciai kapcsolat létezett az Osztrák–Magyar Monarchia és Nagy-Britannia között az 1871–1878 közötti időszakban?*) a dolgozat eredményei azt mutatják, hogy a III. fejezetben felvázolt nemzetközi rendszer logikájának, az egyensúlyrendszernek jól megfeleltethető, semleges, már-már szövetséges kapcsolat állt fenn az országok között. Ez az, amit Rainer F. Schmidt a könyvében a *meghiúsult szövetségnek* tekintett, Németországot is bevonva e kapcsolatok hálójába. Ha egy szóval kellene illetnünk a fennálló kapcsolatot, akkor a *bizalmatlan szövetség* lenne talán a helyesebb kifejezés. A dolgozatban mindazonáltal igyekeztünk rámutatni, hogy a diplomáciai kapcsolatok és a nemzetközi tér sokkal összetettebb volt, minthogy pusztán dokumentumokhoz kössük e két

ország kapcsolatát. A Palmerston-féle tartós szövetségeseket mellőző külpolitikai elvet átláthatatlanul tartotta fenn a szigetország.

Mint ahogyan azt az 1877-es szövetségstervek és a június 6-i szerződés mutatják, léteztek ugyan a szövetség felé mutató lépések, de azok mind csak felemás módon valósultak meg. Montgelas közbenjárásának köszönhetően kerülhetett a későbbi együttműködés alapjául szolgáló hét pont közé a „közös-független” fellépés ígérete. Bár e megállapodásra – csak úgy, mint az 1878. június 6-i pontokra – az együttműködés alapjaként hivatkoztak leveleikben, valójában nem vették figyelemre azok pontjait a döntéshozók a berlini kongresszus során. A nagy keleti válságot és a nemzetközi kapcsolatok e csaknem hét éves periódusát záró fórumon, az ülések előtti napokon jutottak szóbeli megegyezésre.

A kongresszuson való együttműködés csaknem olyan markáns volt, mint az osztrák–magyar–német vonal összhangja. Így cáfolható az a teleologikus érv, hogy Magyarország az első világháborút megelőző évtizedeket meghatározó német–osztrák–magyar *kettősszövetség* felé csak úgy sodródott volna. Az államok közötti kooperáció ugyanis ekkor rendkívül volatilis, képlékeny volt. Nem kizárólagosan az államok nemzetközi rendszerben elfoglalt helyéből, és az arra épülő stratégiai elgondolásokból fakadt az együttműködés, hanem abból a viselkedésből – a normák erejéből, a különböző szereplők tetteiből és azok elképzeléseiből – amelyek az egyes államok külpolitikájára hatást gyakoroltak.

Az elemzésben feldolgozott évek során mindkét államban viszonylagos kül- és belpolitikai rendszerváltások mentek végbe. Nagy-Britanniában a Gladstone-kormányt a Disraeli-féle konzervatív vonal, a Monarchiában pedig a Beust-féle vezetést az Andrássy által vezetett közös külügyminisztérium váltotta. Ugyanígy a Monarchia belpolitikájában, a Lajtán túlon az Alkotmánypárt kormányzott, Magyarországon viszont lezajlott a Szabadelvű Párt fúziója. Miközben e két ország hathatósan és közösen lépett fel Oroszországgal szemben, mégis – talán az első világháború teleologizmusából is fakadóan – alulértékelt és alig tanulmányozott kapcsolatuk. A dolgozat témaválasztását tekintve újdonság, hogy nem kizárólag egy ország diplomáciatörténetének feltárását végzi el. Ehelyett annak meghatározását tűzte ki célul, hogy leírja milyen faktorok segítették a két ország egymásra találását a berlini kongresszuson.

Az állami szintet elhagyva, a döntéshozók és egyének szintjén kerestem a választ a második csoportba tartozó kérdéseimre: II/a. *Mi jellemezte a két állam általános (többi európai államhoz) és egymáshoz fűződő külpolitikáját az említett időszakban?* és II/b. *Milyen önálló külpolitikai célkitűzéseik voltak a vizsgált államoknak, (valamint állam alatti szereplőknek) és azok hogyan változtak?*

Nagy-Britannia esetében az ország geopolitikai elhelyezkedése, a szabadverseny

kapitalizmus, a kereskedelmi politika, valamint a vagyoni gyarapodást explicit célként megfogalmazó "palmerstoniánus-generáció" évtizedekig hatást gyakorolt az ország által folytatott külpolitikára. Gyakorlatilag ugyanazt a liberális és távolságtartó, csak puha eszközökre támaszkodó (kereskedelmi koncessziók, flotta, diplomácia) politikát művelte Palmerston, Gladstone, de még a háromévtized után kormányra jutó konzervatívok külügyminisztere, Derby is. Egyedüli változást Disraeli jelentett a politikai döntéshozók sorában, aki minden tekintetben megtestesítette a viktoriánus kívülálló eszményét, és külpolitikájában is olyannyira vonzotta a Kelet, mint magánleveleiben vagy politikai regényeiben.

Az Osztrák–Magyar Monarchia stratégiáját, nemzetközi politikai célkitűzéseit szintén a 19. század közepének tapasztalatai határozták meg. Az olasz és német egységábrók területi veszteségei, Ferenc József forradalomellenes attitűdje és a kancellári politika mind afelé terelték a birodalmat, hogy Metternich asztalánál Andrassy Gyula üljön, és ő tegyen meg ezúttal mindent a birodalom egyben tartására. Az eltérő külpolitikai koncepciók ez esetben azonban nem a pártok váltakozásához kötődtek, hanem a közös külügyminiszteri pozíciót betöltő személyhez, aki meghatározta a keletre fordulás módját. Míg Beust a Rajna felé tekintett, és ott akarta restaurálni a birodalmat, Andrassy kénytelen volt a Dráva és a Duna felé terelni a birodalom figyelmét, és ott kompenzációt keresni. E koncepciók folyamatosságát, a megoldás mikéntjét mindennél jobban tükrözték a katonai konferenciák és közös minisztertanácsok fórumai, melyek biztosították azt is, hogy Andrassy saját elképzeléseit csak a Beust-féle, 1871-es felségfolyamodvány értelmében valósíthassa meg. Szintén kézhez kapta a katonai párt és a császár kompenzációs programját 1872. februárjában, melytől bármennyire is kívánta, nem térhetett el.

A dolgozat középpontjába állított fő kérdést (*III. Mely külső és belső aktorok hatottak a két ország külpolitikájára?*) a módszertani nívóval igyekeztem megválaszolni dolgozatom során, és bemutatni, hogy a diplomáciatörténet nem egy vagy kétdimenziós műfaj többé, hanem a történésnek a külpolitikaelemzés szempontjait és számos szintér ütközését is figyelembe kell vennie. Az állami szereplők és főtárgyalók (Disraeli, Derby/Salisbury, Andrassy) döntéshozatalát az államfők (Viktória, Ferenc József) és az őket a bürokráciában kiszolgáló személyek (Buchanan, Beust, Monson, Layard, Orczy, Zichy stb.) befolyásolták, sőt, egyes esetekben pozíciójukon túlmutató szerepet is vállaltak (például Disraeli és Derby). A lobby- és érdekcsoportok (például a katonai párt és a brit miniszterek), valamint a különböző ügynökök információs csatornáit szintén befolyásolták az Ausztria–Magyarország és Nagy-Britannia közötti külpolitika irányát.

A külpolitikai elemzés szintjei nemcsak a nemzetközi történelem egy darabjának pontosabb rekonstruálásában segítettek, hanem az ok-okozati összefüggések ábrázolásához, és a különböző szereplők közötti kölcsönhatások magyarázatához, a történetírói elbeszélések „validálásához” is hozzájárultak. A dolgozat egyik feltevése szerint Andrassy a tudatos „egérfogó-politika” helyett gyakran reagált a különböző szintek intézkedéseire (a császári politikára, az orosz intervencióra stb.), miközben „karnyújtásnyira” tartotta a briteket, és a kongresszuson kihasználta a velük való együttműködés lehetőségét Oroszország ellen. Ha egyet is értünk azzal, hogy Andrassynak létezhetett valamiféle külpolitikai elképzelése, amit megpróbált érvényre juttatni, akkor is számolni kellett számos más faktoral, ami befolyásolta e külpolitikai tevékenységet, és amely végül olyan mederbe terelte az Andrassy-féle külpolitikát, melyben kénytelen volt kényszermegoldásokat megvalósítani: azaz a nagy mesterterv helyett ad hoc politikát folytatni. Közei barátai és munkatársai azonban egy gényusz imázsát tárták a hazai közönség elé, s elég erős ecsetvonásokkal retusálták azokat a döntéseket, amik nem illettek bele a bohém zseni képébe. Habár a német és osztrák–magyar levéltári iratok segítségével mindinkább könnyebb volt a múltban ezt az utat követni, és Wertheimer monográfiáira hagyatkozni ott, ahol hézagos maradt a dokumentumok által nyújtott Andrassy-kép – a brit iratokban egy Andrassyval szemben igencsak kritikus összkép jelent meg e dolgozat olvasói előtt, ahol a gróf nem volt mindig ura a mestertervnek, s nem tartott mindig megfelelően lépést vetélytársaival. Különösen igaz ez külügyminiszteri hivatalban töltött idejének utolsó két évére, s leginkább az áldozatokkal terhelt berlini kongresszusra és a boszniai okkupációra.

A korabeli brit külpolitikáról elmondható a forrásokban található információ alapján, hogy messze nem olyan képet mutatott, mint ahogyan arról a Ballhausplatz vélekedett, és ahogyan azt a bécsi levéltárra támaszkodó történészek – átvéve forrásaik cinikus hangnemét – cselekvésképtelennek ítélték. A brit külpolitika viszonylagos tétlenségét a több évtizede fennálló, Palmerston-féle, doktriner-jellegű koncepció hatásának köszönhetete, melynek megváltoztatására nem állt készen az ország politikumának egésze. A bizalmatlanság kialakulásához vezethetett a Montgelas-féle forrásokból ismert, alkotmányos viszonyokra és abból fakadó politikai lehetőségeket illető tájékozatlanság. Azonban amíg a britek esetében nyilvánvaló volt, hogy Andrassytól többet vártak, mint amit az uralkodó beleegyezése nélkül megtehetett volna, úgy Andrassy szintén csak részben mérte fel Disraeli belpolitikai pozícióját. Amikor Disraelit és kormányát sakkban tartotta a liberális agitáció, azt a Ballhausplatz komolytalannak értékelte, vagy a szavahihetőség hiányának hitte. Ellenben amikor Andrassy

az uralkodónak és a katonai köröknek tett ígéretei miatt nem tudott közeledni, úgy az angolok szintén hátsó szándékot sejtettek Andrásy cselekedetei mögött.

Úgy gondolom, a színterek ábrázolásával sikerült láttatni, hogy a brit külpolitika messze nem a hivatalos, bürokratikus keretekben valósult meg, hanem a parokializmus jegyeit mutatta. Derby és Disraeli harcában nyilvánvaló a hatáskörök túllépése, s a kormányzásban részt vevő szereplők, a közvélemény és lobbiszereplők együttes hatása az ország kapcsolataira. Disraeli például titkárára, Corry-ra támaszkodva politizált saját minisztereivel szemben, és folytatott egyfajta önálló, személyes külpolitikát. A kulcsfigurát a nem hivatalos brit külpolitika tekintetében Montgela jelentette, aki szintén saját vízióval bírt, és egy látens nagyköveti posztot töltött be a valójában Beust által vezetett nagykövetségen.

A nagy keleti válság brit belpolitikai eredményeként elmondható, hogy Disraeli a háborús hangulatot kihasználva szinte egyedül kormányzott a válság legsúlyosabb hónapjaiban, Derby betegségét kihasználva pedig sikerül az ellenállás legerősebb pontját – a külügyminisztert – kiiktatnia egy rövid időre, majd leváltani őt 1878 márciusára. A pártokon átívelő turkofil és ruszofób érzelmek és gondolatok lényegében megteremtették a modern pártpolitizálás alapjait. A politikai körutak, a tömegek előtti beszédek egyre hatásosabb eszköznek bizonyultak, valamint a pártok vidéki fiókszervezetei is ennek köszönhetően gyarapodtak az országban. A nagy keleti válság alatt kibontakozó politikai vita így jelentősen hozzájárult a brit demokráciai váltógazdaság kialakulásához, még ha erőszakos jelenetekre is került sor a dzsingók és humanitárius tüntetők tömegeseményein.

Bár nincs közvetlen bizonyíték a magyar közvélemény tendenciáinak megváltozása és a sajtóban kifejtett vélemények közötti kapcsolatra, a brit konzervatív lapok cikkeinek magyar sajtó általi átvételével párhuzamosan nyugtalanság lett úrrá a hazai közvéleményen. Azzal, hogy a magyar lapok átvették a keleti válságról szóló brit híreket, egyúttal importálták a brit kiadványoknak a konzervatív párti elit által ihletett politikai narratíváját. A brit elit így az oroszellenes kiadványokon keresztül meghatározta mind a magyarországi kormánypárti, mind az ellenzéki sajtó napirendjét. Annak ellenére, hogy a szubvencionálás a Monarchiában a sajtó befolyásolásának bevett eszköze volt, a magyarországi sajtóorgánumok jelentősen eltértek a döntéshozók számára kényelmes irányvonaltól, és súlyos belpolitikai válságot idéztek elő. A magyar közvélemény „nyomása” (vagy legalábbis annak hatása) közvetlenül is éreztette hatását, amikor Andrásy és Tisza az 1878. január 14–15-i katonai értekezleten a preventív háború gondolata mellett tették le voksukat. A magyar közvélemény látványos megnyilvánulásait használták fel érveikben, amikor Bosznia megszállása helyett az Oroszország elleni preventív háború gondolatát próbálták igazolni. Ferenc József és a katonai

kör végül azt tanácsolta Andrásynak, hogy inkább készüljön fel a béketárgyalásokra, így egyúttal a későbbi berlini kongresszusra. 1878-ban az osztrák–magyar vezetésnek és a befolyásos katonai köröknek az osztrák közvélemény ellenállásával kellett számolnia, amely a várható költségek miatt ellenezte a katonai fellépést, másrészt a magyar közvélemény rosszallásával, amely egy keleti háborúra készült, de helyette a boszniai okkupációt, a „testvéri” török nép területeinek megszállását kapta.

A közvélemény nyomását kitűnően szemlélteti a gróf bukásának története. 1878 nyarán ért be az osztrák liberálisok lapjainak támadása. A magyarországi lapok közül a (német nyelvű) *Pester Lloyd*, és a *Pesti Napló*, ugyan szokatlanul élesen, szinte az ellenzéki *Egyetértés*hez hasonló módon hibáztatták a gróf keleti politikáját, ugyanakkor a liberális *Neue Freie Presse* és a *Neue Wiener Tagblatt*, továbbá a cseh *Bohemia* is csatlakoztak az Andrásyt kritizáló sajtóorgánumok kórusához. 1878 júniusára már a *Vaterland*, *Fremdenblatt* és a kisebb lapok is kritikusak voltak vele szemben. 1878. november 30-án Andrassy végül úgy tudta feloldani azt a helyzetet, hogy a delegációk kezébe adta a boszniai költségvetés sorsát, amelyek aztán nem merték magukra vonni az ellátatlan hadsereg felelősségét, annak sajtóvisszhangját, így megszavazták az okkupációs költségvetést. A delegációk azonban eléggé kompromittálták Andrásyt annyira, hogy erre hivatkozva benyújtotta lemondását. A sajtó szüntelenül kritizálta a keleti politika felemás eredményeiért. Hol a birodalom nagyhatalomként való fellépését sürgették, hol kárhoztatták a grófot. Valójában azonban Andrassy az uralkodó bizalmával (sem) rendelkezett már ekkor: Ferenc József ekkor a katonai körök álláspontját tette magáévá, Andrassy pedig az uralkodó számára is nemkívánatossá vált. Végül valós egészségügyi gondjaira hivatkozva adta be lemondását, amelyet Ferenc József elfogadott.

A témához tartozó releváns szakirodalom

- BEBESI György: Nemzetközi kapcsolatok a 19. század első felében. A bécs kongresszustól a krími háborúig (1814–1856). In: BEBESI György (szerk.): *A hosszú 19. század rövid története*. Negyedik Kiadás. PTE-BTK Történettudomány Intézete, Pécs, 2022. pp. 36–58.
- DEMETER Gábor: Count Andrassy and the Attitude of Austria-Hungary during the Great Eastern Crisis (1875–78). A Historiographical Overview. In: Demeter Gábor (szerk.): *Diplomatic Struggle for Supremacy over the Balkan Peninsula*. IHS, Sofia, 2017. pp. 13–39.
- DIÓSZEGI 1998 = DIÓSZEGI István: *Bismarck és Andrassy. Magyarország a német hatalmi politikában a XIX. század második felében*. Budapest, Wien und München: Teleki László Alapítvány, 1998.
- FRANK Tibor: *Viktória királynő kezeihez - Az osztrák-magyar kiegyezés brit tükörben 1865-1870*. Gondolat Kiadói Kör Kft., Budapest, 2019.
- GOULD, William A.: „The Anglo-Austrian Agreement of 1878.” *English Historical Review* 1926/1. London, 1926. pp. 108–112.
- HEISZLER Vilmos: *Az osztrák katonai vezetés és az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája. 1867–1882 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- KOVIĆ, Milos: *Disraeli and the Eastern Question*. Oxford, 2011.
- LEE, Dwight: „The Anglo–Austrian Understanding of 1877 II.” *Slavonic and East European Review*, 1931/10, pp. 449–465.
- MARTON Péter: *A külpolitika elemzése*. AJTK, Budapest, 2013.
- MENYHÁRT Lajos: „A három császár szövetsége és a magyar politikai közvélemény a keleti válság idején 1875–1878.” *Acta Univ. Debrecensis. Series Historica* 5. (1966). pp. 43–65.
- MILLMAN, Richard: *Britain and the Eastern Question. 1875–1878*. Oxford. 1979.
- OTTE, Thomas G.: *The Foreign Office Mind. The Making of British Foreign Policy, 1865–1914*. Cambridge University Press. Cambridge, 2011.
- RESS Imre: „Andrassy Gyula a „birodalmi miniszterelnök”?” *Történelmi Szemle*, 2007/04, 49. sz., pp. 531–547.
- RUPP, George Hoover: *A Wavering Friendship. Russia and Austria 1876–1878*. Porcupine Press, Philadelphia, [1941] 1978.
- SCHMIDT, Rainer F.: *Die gescheiterte Allianz: Österreich-Ungarn, England und das Deutsche Reich in der Ära Andrassy (1867 bis 1878/79)*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 1992.
- SCHREK Katalin (szerk.): *A nemzetközi kapcsolatok története*. Printart-Press Kft., Debrecen, 2020.
- SETON-WATSON 1935 = SETON-WATSON, R. W.: *Disraeli, Gladstone, and the Eastern Question*. Macmillan, London, 1935.
- SOMOGYI Éva: *Magyarok a bécsi hivatalnoki világban. A közös külügyminisztérium magyar tisztviselői*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2017.
- SWARTZ, Marvin: *The Politics of British Foreign Policy in the era of Disraeli and Gladstone*. Palgrave-Macmillan, London, 1985.
- TÜZES Károly: Nagy-Britannia és az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai együttműködése a kiegyezés évében. In: Frank Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig: Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 291–309.
- VINCENT, John (szerk.): *The Diaries of Edward Henry Stanley, 15th Earl of Derby (1826–1893). Between September 1869 and March 1878*. Offices of the Royal Historical Society, University College London, London, 1994.
- WERTHEIMER, Eduard: *Graf Julius Andrassy, sein Leben und seine Zeit, nach ungedruckten Quellen. / Gróf Andrassy Gyula élete és kora*. I-III. kötet. Hungarian Academy of Sciences, Budapest, [1910–] 1913.

Publikációk

(<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10068232&view=simpleList>)

Folyóiratokban, tanulmányköteteken megjelent önálló cikkek

Bordás Bertalan (2023), 'Press and Public Pressure in Foreign Affairs: The Case of Political Narratives in Newspapers and their extent to influence British and Austro–Hungarian Foreign Policy decision-making in the Great Eastern Crisis of 1875–1878.' *CARNIVAL*, 22. (Journal of the International Students of History Association), pp. 6–35. (peer-reviewed)

Bordás Bertalan (2022), 'A diplomáciatörténetírás új útjain?: A nemzetközi politikaelmélet és a történelem viszonya.' *Grastyán-füzetek* 1. pp. 7–20.

Bordás Bertalan (2021), 'Diáktüntetések Budapesten és demonstrációk Londonban. A háborúpárti brit sajtónarratíva megjelenése a magyar sajtóban és közvéleményben az 1875–1878-as nagy keleti válság idején.' *Annona Nova: A Kerényi Károly Szakkollégium Évkönyve* XII. pp. 13–33.

Bordás, Bertalan (2020): 'The Rapprochement of Britain and Austria-Hungary – Foreign Policy Analysis and the levels of decision-making before the Congress of Berlin 1878.' *Öt Kontinens* No. 2017/1. ELTE, Budapest. pp. 7–35.

Bordás, Bertalan (2019), 'Az 1878-as berlini kongresszust megelőző orosz expanzió új irányainak megjelenése a brit külpolitikai levelezésben.' In: Bebesi György, Bene Krisztián [et al.]: *Fiatal Kutatók Fóruma*. MOSZT Könyvek 14. Kontraszt Plusz Kft., Pécs. pp. 74–92.

Előadások

2024. április 12. ISHA Seminar, Belgrade Diplomatic oddities and novelties in Balkan historiography: The Austro-Hungarian Monarchy's diplomatic documents in the legacy of Virgil Mühlbacher and János Lutter in the Historical Collections of Pécs, Hungary

2023. november 17. A szabadságharc akasztottja, a kiegyezés miniszterelnöke és a Monarchia külügyminisztere. (*Magyar Nemzeti Múzeum, Díszterem*) *Id. gróf Andrássy Gyula és a Balkán-probléma fejlődése (1869–1875)*

2022. november 25-26. XI. Interdiszciplináris Doktori Konferencia, Pécs, *British secret service activities of Arminius Vámbéry during the Great Eastern Crisis, 1876-1878*.

2022. október 14. Kerényi Konferencia MMXXII., *Az Egyetértés külpolitika kritikája a nagy keleti válság éveiben, 1875-1878*.

2022. június 3. II. Lipták Dorottya-émlékkonferencia, Budapest, „*Humanitárius szédelés*” és „*turkophil tüntetések*”. *A háborúpárti brit sajtónarratíva és a magyar sajtó és közvélemény párhuzamai az 1875–1878-as nagy keleti válság idején, Sajtó és nyilvánosság Magyarországon a hosszú 19. században*.

2022. április 29-30. Modernkortörténeti Doktorandusz Konferencia, Debrecen – *Idősebb gróf Andrassy Gyula külpolitikai elképzelései, gondolatai az Osztrák–Magyar Monarchia Európában és hatalmi politikában betöltött szerepéről, 1867–1871*

2021. október 14. Kerényi Konferencia MMXXI., *A háborúpárti brit sajtónarratíva megjelenése a magyar sajtóban és közvéleményben az 1875–1878-as nagy keleti válság idején.*

2021. május 7. DOSZ: Módszerek és megközelítések műhelykonferencia, Online. *A vázlattól a kék könyvekig. Brit diplomáciatörténeti források a 19. század nemzetközi kapcsolataihoz.*

2021. június 24-26. AHEA Conference, *The Public Image of Austria–Hungary in Britain and British Foreign Policy Decision-Making in the Last Years of the Great Eastern Crisis, 1876–1878.*